

Т. В. ПІМІНЁНКАВА

(г. Гомель, УА “Гомельскі дзяржаўны
ўніверсітэт імя Францыска Скарыны”)

МЯСЦОВЫЯ АСАБЛІВАСЦІ РАДЗІННА-ХРЭСЬБІННАЙ АБРАДНАСЦІ ХОЙНІЦКАГА РАЁНА

У артыкуле разглядаюцца мясцовыя асаблівасці асобных з’яў радзінна-хрэсьбіннага абрадавага комплексу Хойніцкага раёна. Прыведзены некаторыя прадпісанні і правілы, якія з’яўляюцца адным з асноўных аспектаў уздзеяння на псіхалагічны стан цяжарнай жанчыны. Прадэманстраваны лакальныя адметнасці святкавання хрэсьбін і звязаных з імі павер’яў.

Радзінна-хрэсьбінны комплекс – вялікі пласт абрадаў, звычаяў і песень, якія захоўваюцца на працягу многіх пакаленняў. “Комплекс традыцыйных радзінных звычаяў і абрадаў у азначаны перыяд складаўся з трох цесна звязаных цыклаў: дародавага, родавага і пасляродавага. У першыя два ўваходзілі звычаі, уяўленні, павер’і, абрадавыя дзеянні, накіраваныя на захаванне цяжарнасці і паспяховае завяршэнне родаў. Пасляродавы цыкл, які быў накіраваны на прыняцце нованароджанага ў сямейна-грамадскі калектыў, уключаў у сябе звычаі і абрады імянарачэння дзіцяці, наведвання парадзіхі і нованароджанага, выбару кумоў, абраду далучэння дзіцяці да хатняга ачага, які папярэднічаў царкоўнаму хрышчэнню, а таксама абраднасці, прысвечанай святкаванню хрэсьбін (хрысцін, ксцін, радзін), ачышчэнню дзіцяці; першаму яго пастрыжэнню, кроку, слову, з’яўленню першага зуба” [1, с. 5].

Дародавы перыяд радзінна-хрэсьбіннай абраднасці Хойніцкага раёна адлюстроўвае шэраг забарон і засцярог для цяжарнай жанчыны. Так, жанчыне падчас цяжарнасці забаранялася станавіцца на вярхоўку, бо дзіця магло “задушыцца” пупавінай. Нельга было дакранацца рукамі да цела, калі цяжарная жанчына атрымала апёк, бо дзіця магло нарадзіцца з пятнамі на целе: “*Калі бярэменная абпекалася, то ей нельзя трогаць рукамі галаву ці шэю, покуль не пройдзе шок, бо дзіця можа нарадзіцца з краснай плямай на тым месце*” (в. Стралічава) [2, с. 362].

Цікавым фактам дадзенага перыяду з’яўляецца і тое, што цяжарнай жанчыне патрэбна было перамагаць моцнае жаданне да сну, бо ў іншым выпадку гэта магло дрэнна сказацца на нованароджаным: “*Як ходзіла бярэменная, то сільна хацела спаць, а баба мая казала: “Не спі, бо прыспіш дзіцяtko”*” (в. Судкова) [2, с. 363].

На ўсёй тэрыторыі Хойніцкага раёна існавала ўяўленне, згодна з якім цяжарнай жанчыне забаранялася прысутнічаць на пахаванні, глядзець на нябожчыка або памерлую жывёлу, бо, згодна з народнымі ўяўленнямі, магло здарыцца нешта нядобрае, напрыклад: “*Бярэменнай нельзя было глядзець на пакойніка ці на памерлую скаціну, такжа хараніць, быць на пахарапах*” (в. Стралічава) [2, с. 363]. Калі не было іншага выйсця і цяжарнай патрэбна было прысутнічаць на пахаванні, то прывязвалі да пояса чырвоную ленту або патрэбна было апранаць чырвоную хустку, што лічылася засцярогай ад дрэнных праяў іншага свету.

Шматлікія забароны засцерагалі цяжарную жанчыну ад спалоху, бо лічылася, што гэта дрэнна паўплывае на дзіця. У такім выпадку абавязковым было “*заткнуць за пояс вялікі паляц левай рукі*” (в. Чэхі) [2, с. 348]; ад суроку: “*Каб людзі не ўраклі, цяжарная, як ідзе ў людзі, павінна апранаць усё да пары: пару сарочак, пару спадніц і г. д. Тады ніхто не ўрачэ*” (в. Чэхі) [2, с. 348].

Каб дазнацца, каго чакаюць маладыя бацькі, жыхары Хойнікшчыны варажылі. Лічылася, што патрэбна цяжарную жанчыну папрасіць паказаць рукі, *“калі яна пакажа ладонямі – будзе дэвачка, калі другім бокам – хлопчык”* (в. Вялікі Бор) [2, с. 354].

Прыведзеныя законы і правілы з’яўляюцца адным з асноўных аспектаў уздзеяння на псіхалагічны стан цяжарнай жанчыны. Адказна прытрымліваючыся дадзеных звычаяў, жанчына набывала ўпэўненасць у тым, што нараджэнне дзіцяці адбудзецца лёгка і паспяхова, яна была маральна падрыхтавана да яго.

Жыхары Хойніцкага раёна верылі, што аб наступіўшых родах павінны ведаць як мага менш людзей, тады яны пройдуць лёгка. Таксама лічылася абавязковым распяценне кос, развязванне вузлоў і адкрыццё замкоў: *“Каб роды былі лёгкамі, то трэба расплесці косы рожаніцэ, развязаць усе вузлы, адкрыць усе замкі”* (в. Вялікі Бор) [2, с. 354].

Калі пачыналіся роды, свякроў або нехта з блізкіх родзічаў накіроўваліся да бабкі-павітухі. Звычайна, гэта была жанчына сталага веку (*“павінна было ўжо буць за пяцьдзесят год”* (в. Глінішча) [2, с. 355]). Павітуха дапамагала парадзісе як магла. Яна выконвала шэраг магічных прыёмаў, заснаваных на веры ў звышнатуральныя сілы: расшпіляла ўсе гузікі, развязвала вузлы, паясы, распятала косы, адкрывала ўсе замкі, шаптала замовы, пастуквала венікам у столь, як бы звяртаючыся за дапамогай да дамавіка.

Самы багаты на абрады, звычаі, прыкметы і павер’і – пасляродавы перыяд. Ён звязаны з прыняццем нованароджанага ў сям’ю. Тут варта вылучыць абрадавы момант, які называецца “адведкі”. Звязаны ён з наведваннем жанчыны-парадзіхі. Варта адзначыць, што ў “адведкі” прыходзілі толькі родныя з шэрагу замужніх жанчын і абавязкова яны прыносілі якія-небудзь стравы: *“Хто родзіць дзіця, дык сабіраюцца тады бабы і ідуць даведацца. Бралі міску мукі, крупу, ілі сухароў напаякуць, ілі якога малака возьмуць, ну што было. Прыходзяць сюды, етая рожаніца саджае за стол. Там іх сабярэцца чалавек пяць-шэсць, а можа і болей. Вуп’юць, тады закусяць, трохи пагуляюць і пайшлі дадому. Ета былі так называемыя вотведы”* (в. Алексічы) [2, с. 347].

Структура пасляродавага комплексу прадугледжвае адзін з самых важных і ўрачыстых абрадаў – хрышчэнне. Вялікае значэнне надавалася выбару кумоў і бабкі-павітухі, так як менавіта яны выконвалі найбольшую частку абрадавых дзеянняў: *“За куму бралі ад бацькі, а ад маці за кума. Калі першая дэвачка, тады кума была замужам, а то казалі, што дэвачка забярэ судзьбу кумы. Калі бралі за кумоў, то насілі хлеб і соль. Еслі мне прынеслі хлеб і соль, і я адказала, то я аддаю назад. А калі саглашаюся, то забіраю сабе”* [2, с. 354] (в. Вялікі Бор); *“За бабу бралі тожа тую, што была пры родах”* (в. Вялікі Бор) [2, с. 354].

У хросных быў вельмі важны абавязак у дзень хрэсьбін. Яны павінны былі аднесці нованароджанага ў царкву, дзе святар, прытрымліваючыся пэўных патрабаванняў, праводзіў царкоўны абрад хрышчэння дзіцяці: *“У дзень нараджэння ці назаўтра дзіця вязуць у царкву хрысціць. Кум з кумою садзяцца на лаве, а хазяйка перад тым закрывае печ засланкаю, каб у дарозе добра наводзілася. Кумы бяруць у дарогу хлеб і соль, каб дзіця багатае было. У царкві кумы хрысцілі дзіця, а як бацюшка састрыжэ ў дзіцяці валосікі, то кум капае на іх воскам і кідае ў купель. Калі валасы адразу патуноць, то дзіця скоро памрэ, а як будуць наверх плаваць, то дзіця будзе шчаслівае”* (в. Аравічы) [2, с. 348].

Пасля царквы ўсе вярталіся дадому, дзе чакала застолле. Варта адзначыць, што ганаровымі гасцямі на гэтым свяце былі кум, кума, бабка-павітуха, якіх садзілі на лепшыя месцы і адорвалі падарункамі: *“Пасля царквы ўсе садзяцца за стол. Куму, куме і бабе радзіцелі дарылі падаркі”* (в. Стралічава) [2, с. 362].

Кульмінацый хрэсьбіннага застолля з’яўляецца абрад “бабіна каша”. Лакальнай асаблівасцю мясцовай традыцыі святкавання хрэсьбін з’яўляецца наяўнасць трох “каш”: *“Да стала ў абавязковым парадку падносілі тры “кашы” (звараная пшаная каша ў гарышку). Спачатку бабіную, потым куміную, а затым кумаву. Гэтыя кашы выкупліваліся гасцямі. На сподачак клалі грошы, падарункі для немаўляці, хто болей дасць, таго і “каша” ”*

(в. Глінішча) [2, с. 355]. Магічнае значэнне надавалася разбіванню гаршка з кашай і чарапкам ад яго: “Гаршчок білі, хваталі чарапкі і прыгаворвалі: “Давайце хватаць чарапкі, штоб малы хутчэй хватаўся ісці”. Разбітыя чарапкі клалі на галовы жанчынам і мужчынам, каб у іх нараджаліся дзеці” (в. Глінішча) [3, с. 355–356].

Радзінна-хрэсьбінную абраднасць Хойнікшчыны цяжка ўявіць без песень, рэпертуар надзвычай багаты. Вылучаюцца песні велічальнага характару, адрасаваныя жанчыне-парадзісе, кумам, а таксама бабуцы-павітусе, напрыклад:

*Не кукуй, зязюлечка, рана,
Не кажы, што ночачка мала.
Аленка ўсю ночку не спала,
Яна к сабе гасцікаў звала,
Любых гасцікаў ды бабулю.
Столькі абрусом засцілала,
Талеркі сухароў накладала,
Кубачкі ды віном налівала,
Яна сваю бабулю частавала.
Бабулечка на куце сядзела,
Бабулечка песню запела.
А первую ды раджоную,
А другую ды саджоную,
А трэцюю хрэсьбінную* (в. Аравічы) [2, с. 349].

Прыцягваюць увагу гумарыстычныя песні, дзе цэнтральнае месца адводзіцца куму і куме:

*– Чаго ты, кумок,
Чаго, галубок,
Увесь кут заняў?
– Я за гэты кут,
Я за гэты кут
Чырвонец аддаў.
– Чаго ж ты, кумка,
Чаго ж ты, любка,
Увесь кут заняла?
– Я за гэты кут,
Я за гэты кут
Прынесла адзежы скрут.
– Чаго ж ты, бабулька,
Чаго ж ты, рыбулька,
Увесь кут заняла?
– Я за гэты кут,
Я за гэты кут
Адрэзала ўнучцы пуп*
(в. Аравічы) [2, с. 350].

Гучалі за сталом падчас святкавання хрэсьбін і застольна-бяседныя песні (іншыя праз не звязаныя з радзіннай абраднасцю):

*За лес, за лес сонца коціцца,
Уся бяседачка расходзіцца,
Мамка мая дамоў строіцца,
Я ж малада, пайду правадзіць
Праз два полі, праз два чыстыя,
Праз тры рэчкі беражыстыя* (г. Хойнікі) [2, с. 346].

Як слушна адзначаюць даследчыкі, традыцыйная радзінная абраднасць Беларусі, прайшоўшы доўгі і складаны шлях узнікнення, фарміравання, развіцця, трансфармацыі, маючы беспамылковы механізм адбору і захавання найбольш каштоўнага з усяго таго, што стыхійна стваралі народныя філасофія, мастацтва, этыка, медыцына, ў сучасны перыяд уяўляе сабой даволі складаную і стройную сістэму, якая прыстасавана да сённяшніх умоў жыццядзейнасці яе носьбітаў і спажыўцоў [1, с. 5]. Сучасны радзінна-хрэсьбінны абрадавы комплекс, можна меркаваць, уключае дародавы і пасляродавы цыклы. Родавы цыкл амаль што знік, што звязана з аб'ектыўным фактарам – з'ўленнем спецыялізаваных радзільных дамоў.

Прааналізаваныя матэрыялы па радзінна-хрэсьбіннай абраднасці Хойнікшчыны адлюстроўваюць лакальныя асаблівасці функцыянавання асноўных яе структурных кампанентаў, сведчаць пра добры стан захавання звестак у народнай памяці, хоць многія моманты ўжо не маюць месца ў сённяшняй абрадавай практыцы жыхароў.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1 Радзіны: Абрад. Пескі / Уклад. і сістэм. тэкстаў Г. А. Пятроўскай, апісанне абрадаў Т. І. Кухаронак; уступ. арт. і камент. Г. А. Пятроўскай, Г. В. Таўлай, Т. І. Кухаронак; Рэдкал.: А. С. Фядосік і інш. – Мн. : Беларуская навука, 1998. – 637 с.

2 Радзінна-хрэсьбінныя абрады і звычаі беларусаў(на матэрыяле фальклору Гомельскай вобласці) / аўтары-ўкладальнікі Новак В. С., Шынкарэнка В. К., Кастрыца А. А., Воінава А. М., Вяргеенка С. А., Палуян А. М., Партнова-Шахоўская А. У. – Гомель : Барк, 2013. – 380 с.

The article discusses a number of rituals and customs of the radinno-baptismal complex of the Khoinik district. The laws and rules that are one of the main aspects of the influence on the psychological state of a pregnant woman are given. Local attractions of the celebration of christenings and "exploration" are demonstrated.